

Чумак Оксана Володимирівна¹,
доктор економічних наук, професор, завідувач
кафедри економіки та бізнес-технологій
Зібницький Ілля Дмитрович¹,
PhD здобувач
Національний авіаційний університет

Chumak Oksana¹, Doctor of Economic Sciences,
Professor, Department of Economics and Business
Technology, <https://orcid.org/0000-0001-6387-2840>
Zibnytskyi Illia¹, Postgraduate Student,
<https://orcid.org/0009-0002-7000-8289>
National Aviation University,

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВА СУТНІСТЬ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ: МАКРО- ТА МІКРО- АСПЕКТ ECONOMIC AND LEGAL ESSENCE OF CUSTOMS POLICY: MACRO AND MICRO ASPECT

Чумак О. В., Зібницький І. Д. Економіко-правова
сутність митної політики: макро- та мікро- аспект.
*Український журнал прикладної економіки та
техніки*. 2024. Том 9. № 3. С. 73 – 77.

Chumak O., Zibnytskyi I. Economic and legal essence
of customs policy: macro and micro aspect. *Ukrainian
Journal of Applied Economics and Technology*.
2024. Volume 9. № 3, pp. 73 – 77.

Через воєнний стан та імплементацію у вітчизняний економічний простір міжнародних норм і процедур митного права посилюється вимога до забезпечення митної справи та ефективності бізнес-операцій суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Дедалі більш вагомим значення набувають питання митної політики підприємства, як такої, що забезпечує систематизацію організаційно-економічних та управлінських процесів й операцій щодо забезпечення ефективного здійснення зовнішньоекономічної діяльності. На підставі дослідження наукових публікацій, що висвітлюють митну політику, доведено відсутність системного підходу до її ідентифікації на мікрорівні, тобто на рівні підприємств. Акцентовано увагу на необхідності чіткого регламентування операцій зовнішньоекономічної діяльності на підприємствах. Доведено, що відсутність системного підходу до визначення митної політики підприємств не повною мірою забезпечує досягнення ефективності зовнішньоекономічної діяльності. Запропоновано розглядати митну політику підприємства як сукупність методичних підходів, стандартів і механізмів, що забезпечують ефективне управління бізнес-процесами, пов'язаними з митним оформленням товарів, дотриманням митного законодавства та оптимізацією митних платежів. Розкрито економіко-правові засади взаємодії митної політики на макро- та мікрорівнях, де держава встановлює загальні норми та правила, а підприємства адаптують свою діяльність відповідно до цих вимог. Запропоновано включати до елементів митної політики підприємства економічні (фінансове управління, митна логістика, митні платежі, організація митних процедур) та правові (управління ризиками, правова регламентація, інформаційно-правове забезпечення, партнерство з митними брокерами, адміністрування) параметри, кожен з яких впливатиме на ефективність управління зовнішньоекономічною діяльністю. Аргументовано, що впровадження комплексної митної політики підприємства сприятиме підвищенню його конкурентоспроможності на міжнародних ринках та забезпеченню ефективного функціонування зовнішньоекономічної діяльності. Перспективи подальших наукових досліджень визначено у площині прикладного проєктування запропонованих положень формування митної політики для забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств.

Ключові слова: митна політика, елементи митної політики, зовнішньоекономічна діяльність, митні платежі, фінансове управління, адміністрування, правова регламентація.

In the context of martial law and the implementation of international customs law norms and procedures in the domestic economic space, the requirements for customs and business operations efficiency of foreign economic operators are becoming more stringent. The issues of the customs policy of an enterprise, as such, which ensures the systematization of organizational, economic and managerial processes and operations to ensure the effective implementation of foreign economic activity, are becoming increasingly important. Based on a study of scientific publications covering customs policy, the author proves that there is no systematic approach to its identification at the micro level, i.e., at the level of enterprises. The author emphasizes the need for clear regulation of foreign economic activity operations at enterprises. It is proved that the absence of a systematic approach to determining the customs policy of enterprises does not fully ensure the achievement of efficiency of foreign economic activity. The author proposes to consider the customs policy of an enterprise as a set of methodological approaches, standards and mechanisms that ensure effective management of business processes related to customs clearance of goods, compliance with customs legislation and optimization of customs payments. The economic and legal principles of interaction between customs policy at the macro and micro levels are revealed, where the State establishes general rules and regulations, and enterprises adapt their activities in accordance with these requirements. It is proposed to include economic (financial management, customs logistics, customs payments, organization of customs procedures) and legal (risk management, legal regulation, information and legal support, partnership with customs brokers, administration) parameters in the elements of the enterprise's customs policy, each of which will affect the efficiency of foreign economic activity management. It is argued that the introduction of a comprehensive customs policy of an enterprise will help to increase its competitiveness in international markets and ensure the effective functioning of foreign economic activity. Prospects for further scientific research are determined in the plane of applied projection of the proposed provisions for the formation of customs policy to ensure the development of foreign economic activity of domestic enterprises.

Keywords: customs policy, elements of customs policy, foreign economic activity, customs payments, financial management, administration, legal regulation.

Вступ

Умови сьогодення в Україні спричинили потребу в зростанні обсягів операцій зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) в бізнесі та посилили вимоги до її організації з боку керівництва для забезпечення ефективності. При функціонуванні бізнесу в умовах воєнного стану з одного боку та імплементації міжнародних норм митного права і процедур у вітчизняний економічний простір виклики практики щодо організації, синхронізації, цифровізації, забезпечення митної справи зумовили потребу

© Чумак Оксана Володимирівна, Зібницький Ілля Дмитрович, 2024

здійснити понятійно-категоріальні уточнення відносно процесів, які відбуваються на підприємствах – суб'єктах зовнішньоекономічної діяльності.

Наукові теоретико-практичні дослідження суті митної політики вченими проводились лише з огляду формування й реалізації її на макrorівні, зокрема за умов впливу глобалізаційних та євроінтеграційних процесів: Н. Батюк, О. Борисенко, Г. Воронцова, С. Гармаша, С. Іванов, О. Кузьменко, Т. Крушельницька, Н. Мережко, П. Пашко, Д. Приймаченко, Н. Резнік, Р. Яковенко. Водночас організація усіх процедур й процесів щодо ЗЕД на підприємстві вивчалась фрагментарно за окремими їх видами (документооборот, митне оформлення, юридичне забезпечення тощо) вченими окремими галузевими науками.

Формулювання цілей статті

Метою статті є уточнення й обґрунтування уведення до використання терміну «митна політика підприємства», як такого, що забезпечує систематизацію організаційно-економічних та управлінських процесів й операцій щодо забезпечення ефективного здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження

Д. Приймаченко у своєму монографічному дослідженні визначила сфери економічного і правового фундаменту митної політики у такий спосіб: за своєю спрямованістю та домінуванням економічних засобів її реалізації митна політика має економічний характер, а як інструмент адміністративно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності – правовий [1]. Поділяючи такі висновки вченої та беручи їх до уваги, розглянемо у цій статті саме економіко-правовий аспект митної політики, проте з огляду як на макро-, так і мікро- рівнях.

Найбільш уживаними у науковій економічній літературі та практиці є такі види політик на підприємстві: фінансова, облікова, асортиментна, кадрова, соціальна, економічна, інноваційна, маркетингова. Проте політики, яка б визначала та регламентувала операції у сфері зовнішньоекономічної діяльності, на сьогодні вченими не пропонується, й практика також не дає вичерпної відповіді на пов'язані із цим питання. Зазвичай окремі елементи зовнішньоекономічної діяльності на підприємстві визначаються у різних видах політик як складові, чи інших внутрішніх регламентах, що унеможлиблює системну та комплексну регламентацію операцій ЗЕД, скерованих на розвиток економічного сегмента.

Цікавим є генезис, власне, поняття «політика», що розглядалось і вивчалось як філософська чи соціологічна категорія, з відповідними діалектичними розбіжностями у її тлумаченні. Зі стародавніх часів до сьогодні трактування політики інтерпретується доволі багатограним сутнісним наповненням залежно від використовуваного контексту, що спричинює неоднозначне оціночне судження. Політику здебільшого розглядають як сферу людської діяльності, котра пов'язана із відносинами між суспільними групами, партіями, державами з приводу утримання і використання влади, охоплює як певні настанови й цілі, якими суб'єкти керуються у своїх справах, так і практичну діяльність щодо їх реалізації [2, с. 12]. У процесі еволюції правовідносин та розвитку цивілізаційних вимірів у державах, поняття політики трансформувалось з огляду на політичні вектори, галузеві належності, міжнародні відносини, тому почали з'являтися бюджетна, соціальна, фінансова, економічна, фінансова, митна політики тощо. Вдаючись до висновків проведеного категоріального аналізу, доходимо висновку, що митна політика набуває характеристик й властивостей передусім як державна політика й повністю знівелювана як інструмент регламентації зовнішньоекономічних операцій на підприємстві, пов'язаної із митною діяльністю.

Держава виконує свої функції, ґрунтуючись передусім на політичних рішеннях, а ухвалення такого рішення належить до компетенції відповідних уповноважених державних органів. Отже, рішення щодо реалізації обраних напрямів діяльності держави у сфері захисту митних інтересів та забезпечення митної безпеки України ухвалюється Міністерством фінансів України та Державною митною службою України в межах їх повноважень. Прийняті рішення надалі, втілюються формально через прийняття відповідних правових документів та реалізується на основі наявних державних інструментів впливу.

Свідомо уникаючи історіографію вивчення митної політики вченими, звернемося до найбільш основних через аспекти законодавчого та наукового тлумачення. Митна політика в нормативних документах на сьогодні розглядається з боку макrorівня як така, що характеризує митну справу. За статтею 5 Митного кодексу України (МКУ), державна митна політика – це система принципів та напрямів діяльності держави у сфері захисту митних інтересів та забезпечення митної безпеки України, регулювання зовнішньої торгівлі, захисту внутрішнього ринку, розвитку економіки України та її інтеграції до світової економіки [3]. Митні інтереси України трактуються у ст. 6 МКУ як національні інтереси України, забезпечення та реалізація яких досягається шляхом здійснення митної справи. У свою чергу ст. 7 визначає митну справу як порядок і умови переміщення товарів через митний кордон України, їх митний контроль та митне оформлення, тарифне і нетарифне регулювання ЗЕД, справляння митних платежів, ведення митної статистики, обмін митною інформацією, ведення Української класифікації товарів ЗЕД [3]. Визначений у МКУ термінологічний ланцюг ключових термінів схематично зображений на рис. 1.

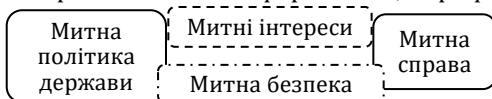

Рис. 1 Похідні категорії митної політики держави за МКУ

Якщо проаналізувати змістовне наповнення наведених вище понять, то можна екстраполювати окремі характеристики й на сферу бізнесу. Так, до митних інтересів можна віднести бізнес-інтереси підприємства, забезпечення та реалізація яких досягається шляхом здійснення митної справи у сфері здійснюваної ним зовнішньоекономічної діяльності. Своєю чергою питання митної справи за МКУ з боку підприємства рекомендовано визначати терміном «митна діяльність». Така діяльність може виражатись через

забезпечення й дотримання порядку і умов переміщення товарів через митний кордон України, здійснення їх митного оформлення, орієнтацію в умовах тарифного і нетарифного регулювання ЗЕД, нарахування й сплати митних платежів, обмін митною інформацією, дотримання Української класифікації товарів ЗЕД, відносини з митними посередниками.

Провідними вченими митна політика на макрорівні трактувалась як складова внутрішньої та зовнішньої політики, що визначає зміст діяльності держави та її компетентних органів у сфері регулювання зовнішньоекономічних відносин та організації митної системи і має на меті захист національних інтересів, національної безпеки й економічного суверенітету держави [4, с. 9]. Своєю чергою Є. Курасова, досліджуючи окреслене поняття, дійшла висновку, що митна політика об'єктивно пов'язує державу, політичні інститути і структури, учасників зовнішньоекономічної діяльності, створює між ними відносини взаємодії та взаємозалежності [5]. Професор О. Гребельник розглядав митну політику через її реалізацію як провадження зовнішньої та внутрішньої економічної політики країни, що ґрунтується на виборі оптимальної моделі взаємовідносин зі світовою системою господарювання: протекціонізмом, вільна торгівля або гармонійне їхнє поєднання [6, с. 23]. Розуміння державної митної політики як системи конкретних орієнтирів та концептуальних ідей, які трансформуються у дії відповідних суб'єктів, що спрямовані на досягнення бажаного результату (захист митних інтересів), за допомогою певного правового інструментарію України представив у своєму дослідженні С. Іванов [7, с. 9]. Таким чином, митна політика на макрорівні у загальному представленні є системою принципів та напрямів діяльності держави у сфері захисту митних інтересів та забезпечення митної безпеки України, яка проваджується державними інституціями за певними напрямками з огляду на політичні інтереси в даний момент часу, на основі визначеної моделі внутрішніх та зовнішніх взаємовідносин між учасниками митної справи (зарубіжні партнери, суб'єкти підприємницької діяльності, органи влади).

І. Гуцул представлено складові митної політики [8], зокрема принципи переміщення через митний кордон товарів і транспортних засобів; виконання митних формальностей; митні режими; тарифне і нетарифне регулювання; спеціальні захисні, антидемпінгові і компенсаційні заходи при імпорті товарів; справляння митних платежів; надання митних пільг; митний контроль; правову регламентацію взаємовідносин учасників митних правовідносин.

У розвиток зазначеного митну політику підприємства та її складові рекомендовано розглядати за двома векторами: макрорівня – митна справа, податкова система, правоохоронна діяльність, зовнішньоторговельні відносини держави, нормативно-правова база, інтеграційні процеси в європейське економічне співтовариство та мікрорівня – управління зовнішньоекономічною діяльністю на підприємстві. Зважаючи на той факт, що вчені не визначають поняття «митна політика підприємства», звернемося до аналізу трактувань класичних визначень інших загальновідомих політик підприємств. Варто зауважити, що будь-яка політика підприємства є системою з притаманними їй рисами, елементи якої взаємодіють як між собою, так і з окремими елементами інших політик. Отже, така система вибудовує характерні її властивості через синергію при взаємодії складових. Внутрішні політики бізнес-структур зазвичай у наукових джерелах характеризують через сукупність цілей, завдань, механізмів, принципів, правил, способів, норм, положень і методів управління певним об'єктом, які мають сприяти досягненню стратегічних цілей за певною сферою діяльності (фінанси, ціноутворення, маркетинг, інновації тощо). Окреслені складові політики як певної системи можуть ґрунтуватись на економічному й юридичному контекстах й бути властивими будь-якій політиці, яка вбачає за доцільне реалізовувати суб'єкт підприємницької діяльності.

Наукове співставлення проаналізованих термінів у рамках цього дослідження дозволяє зробити попередній висновок, що митну політику підприємства варто визначити як сукупність методичних підходів, стандартів, механізмів, спрямованих на забезпечення ефективного управління бізнес-процесами, пов'язаними із переміщенням товарів через митний кордон країни відповідно до стратегічного вектора в сфері зовнішньоекономічної діяльності. Митна політика на мікрорівні передбачає забезпечення дотримання норм митного законодавства, оптимізацію митних платежів, підтримку безперебійного постачання товарів, упередження ризиків та санкцій, ефективності митних операцій, підвищення конкурентоспроможності на міжнародних ринках.

До елементів митної політики підприємства пропонуємо включати декілька ключових елементів, кожен з яких впливатиме на ефективність управління зовнішньоекономічною діяльністю (рис. 2).

Рекомендовані складові митної політики підприємства (основний блок) доцільно формувати через призму цілісного її функціонування, забезпечуючи ефективність управління процесами зовнішньоекономічної діяльності, упередження ризиків та зменшення витрат на митні операції. Увагу акцентовано саме на таких складових через те, що їх вбачаємо основними (базовими) для забезпечення ефективності у сфері ЗЕД, дотримання вимог чинного законодавства й упередження санкцій. Вважаємо за доцільне окремо звернути увагу на опис існуючої взаємодії митних політик макро- та мікро- рівнів, передумови якої ґрунтуються на комплексі економічних, правових та управлінських чинників, що визначають їхню взаємозалежність, оскільки кожна з них має вплив на зовнішньо-економічну діяльність, але вони діють на різних рівнях: державному та корпоративному.

З наукової точки зору, їхня взаємодія може бути охарактеризована через кілька ключових аспектів:

1. Економічний:

– *глобалізація торгівлі* – зростання/зміна акцентів у міжнародних торговельних потоків й інтеграція України до світового економічного співтовариства, сприяють посиленню взаємодії між державою та підприємствами у сфері реалізації митної політики. Відтак підприємствам доводиться адаптувати вектори митної стратегії до сформованої за нових умов зовнішньоекономічної кон'юнктури та/або змін у тарифному регулюванні;

– конкурентоспроможність – забезпечення підприємствами оптимізації митних витрат, які беруть участь у формуванні собівартості товарів. Державна митна політика визначає умови участі на зовнішніх ринках й можливості використання преференцій/пільг як передумови ефективної діяльності.

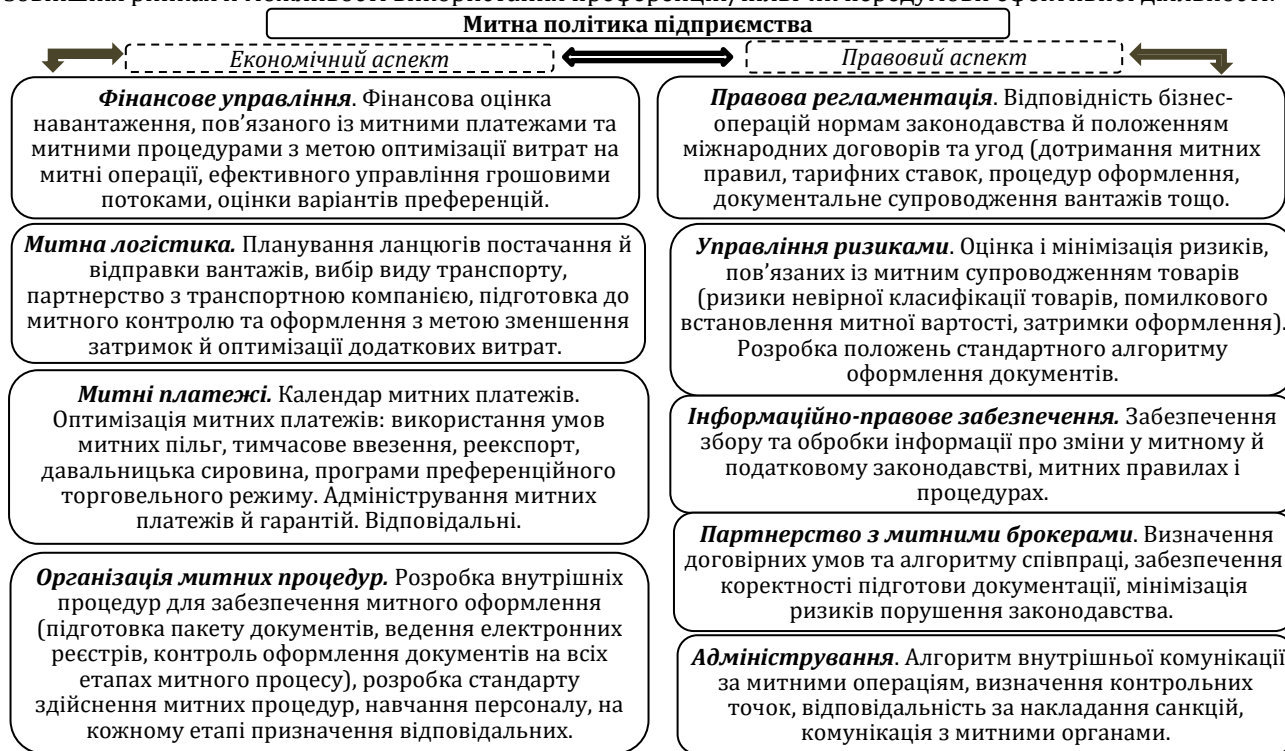

Рис. 2. Елементи митної політики підприємства

2. Правовий:

– *регламентація* – державна митна політика визначає норми правового поля, у межах якого підприємства здійснюють зовнішньоекономічну діяльність. Чітке встановлення правил і процедур митного оформлення зумовлює можливість правової відповідальності підприємств, а митним органам – забезпечувати дієвий контроль за дотриманням законодавства;

– *міжнародні зобов'язання* – держава має дотримуватися норм і положень міжнародних угод/регламентів, які впливають на формування і реалізацію митної політики. Підприємствам своєю чергою варто адаптувати митну політику та положення міжнародних контрактів/угод до цих змін, що змінює окремі складові стратегії зовнішньоекономічної діяльності.

3. Управлінський:

– *адміністрування* – узгоджена взаємодія між державою та підприємствами вимагає відповідної інституційної інфраструктури з метою забезпечення прозорості й ефективності митного адміністрування;

– *митні ризики* – державна митна політика має сприяти упередженню ризиків сфери ЗЕД (контрабанда, порушення правил торгівлі тощо), тоді як підприємства зобов'язані передбачати такі ризики у митній політиці, забезпечуючи відповідність законодавчим нормам.

Отже, взаємодія державної митної політики і митної політики підприємств вбачається цілком логічною, оскільки вона характеризується через синергію економічних, правових і управлінських аспектів, які сприяють забезпеченню ефективного функціонування зовнішньоекономічної діяльності в рамках встановлених державою правил та умов, як подано на рис. 3. Зважаючи на той факт, що державна митна політика може бути змінена залежно від умов міжнародних угод, напрямів економічної політики, геополітичних тенденцій, підприємства у відповідь вимушені адаптувати положення митної політики до нових вимог задля забезпечення дотримання умов здійснення зовнішньоекономічних операцій.

Зазначене спричиняє проведення підприємствами постійного моніторингу інституціональних змін й нормативно-правової бази. Отже, можна констатувати, що митна політика держави і підприємства функціонують через взаємодію двовекторно: держава визначає загальні норми та вимоги, а підприємства відповідно адаптують митні стратегії чи митні політики в межах цих норм. Ефективна імплементація положень державної митної політики може сприяти успішній зовнішньоекономічній діяльності підприємства. Обґрунтування поняття «митна політика підприємства» з боку наукового контексту має екстраполювати досліджуване явище відповідно до дійсності через призму практичного значення, оскільки від чіткості трактування цього терміну залежить зрозумілість змісту державної митної політики та її реалізація відповідними державними інституціями. Відсутність поняття «митна політика підприємства» у науковому та практичному обігу не передбачає наявних передумов для його формування і реалізацію суб'єктами підприємницької діяльності як у оперативному, так і стратегічному управлінні. Рекомендовано ввести до наукового вжитку окреслене поняття як сукупність методичних підходів, стандартів, механізмів, спрямованих на забезпечення ефективного управління митними процедурами на підприємстві.

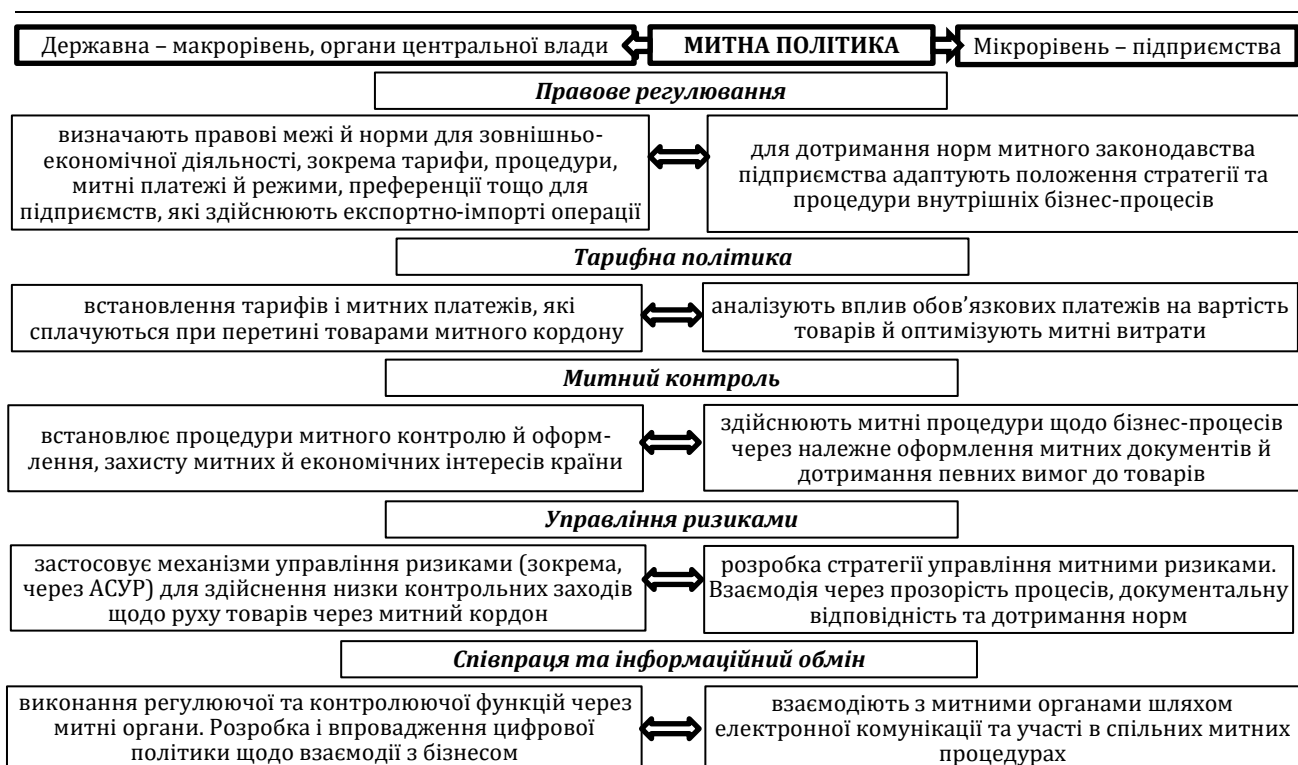

Рис. 3. Інтеграція економіко-правових аспектів митної політики на макро- та мікро- рівнях
Висновки та перспективи подальших розвідок

Складовими митної політики підприємства рекомендовано визначити такі, які забезпечують ефективність бізнес-процесів митної сфери: фінансове управління, митна логістика, правова регламентація, управління ризиками, митні платежі, інформаційно-правове забезпечення, партнерство з митними брокерами, адміністрування, організація митних процедур. Митну політику підприємства розглянуто через розуміння державної митної політики та охарактеризовано їх взаємозв'язок з метою розуміння можливих аспектів (економічного, правового, управлінського), які посилюють результати від реалізації досліджуваних політик.

Література

1. Приймаченко Д.В. Митна політика держави та її реалізація митними органами: монографія. Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2006. 332 с.
2. Герасимчук Т.Ф., Киридон А.М., Троян С.С. Загальна теорія політики: навчальний посібник. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2017. 226 с.
3. Митний кодекс України № 4495-VI від 13 березня 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.
4. Ківалов С.В., Кормич Б.А. Митна політика України: підручник. Одеса: Юридична література, 2001. 256 с.
5. Курасова Є. Теоретико-методологічні підходи до визначення поняття «митна політика». *Вісник Академії митної служби України*. 2003. № 2. С. 11-15.
6. Гребельник О. Митна справа: підручник. Київ: Центр учбової літератури. 2014. 472 с.
7. Іванов С. Адміністративно-правовий механізм реалізації державної митної політики в Україні: автореф. кваліф. роботи ... докт. юрид. наук. ХНУВС. 2018. 45 с.
8. Гуцул І.А. Митна політика у фіскальному просторі України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2015. Випуск 10. С. 232-234.

References

1. Pryjmachenko, D.V. (2006). *Mytna polityka derzhavy ta ii realizatsiia mytnymy orhanamy*. [Customs policy of the state and its implementation by customs authorities]. Akademiia mytnoi sluzhby Ukrainy. Dnipropetrovs'k. Ukraine.
2. Herasymchuk, T.F., Kyrydon, A.M., Troian, S.S. (2017). *Zahal'na teoriia polityky*. [General theory of politics]. Vydavnychyj dim «Kondor». Kyiv. Ukraine.
3. Mytnyj kodeks Ukrainy. (2012). [Customs Code of Ukraine]. № 4495-VI dated March 13, 2012. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.
4. Kivalov, S.V., Kormych, B.A. (2001). *Mytna polityka Ukrainy*. [Customs policy of Ukraine]. Yurydychna literatura. Odesa. Ukraine.
5. Kurasova, Ye. (2003). «Theoretical and methodological approaches to defining the concept of "customs policy"». *Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy*. № 2. pp. 11-15.
6. Hrebel'nyk, O. (2014). *Mytna sprava*. [Customs business]. Tsentr uchbovoi literatury. Kyiv. Ukraine.
7. Ivanov, S. (2018). *Administrativno-pravoviy mekhanizm realizatsii derzhavnoi mytnoi polityky v Ukraini*. [Administrative and legal mechanism of implementation of the state customs policy in Ukraine]. Abstract of Ph.D. Thesis. KhNUVS. Ukraine.
8. Hutsul, I.A. (2015). «Customs policy in the fiscal space of Ukraine». *Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriiia «Ekononika i menedzhment»*. Issue 10. pp. 232-234.

Стаття надійшла до редакції 18.07.2024 р.